

ვისაც 1913 წლ. არ გამოუწერია უზრნალი „კლდე“, იანვრიდან აღარ გაეგზავნება.

უძველესი კვირეული საზოგადო-მკონო-
მოიზრი და სალიტერატურო უზრნალი

რედაქცია ღიაა 10—3 საათ.

მისამართი: თბილისი, გაბაევსკიი პერ. № 3 რედაქცია „კლდე“. დეპუტისა: თბილისი კლდე.

ს ა რ ჩ ე ვ ი: ვლადიმერ მესხიშვილი. მოსა-
ლოდნელი ტვლილებანი. ხაზინა და ქარ-
თველი ხალხის მამული.—თევდ. ლლონ-
ტისა. წუევა კანდეენილისა,—დექსი
ი. მკედლიშვილისა. ქალთა საკით-
ხი.—რ. გ—ესი. ჩვენ „საზოგადოე-
ბათა“ მიმოხილვა. — მროველისა.
პროფ. გრედესკულის დექციეზა.— დამს-
წრესი. ჩენი თავად-აზნაურობა.—
შეუპოვარისა. ღია პართი გრიგოლ
დასამიძეს.—რ. გაბაშვილისა.

ვლადიმერ მესხიშვილი

ამაჲწლის თებერვალში ქართველი სა-
ზოგადოება გადაიხდის ჩენი საუკეთესო
და სასიქადულო მსახიობის დღესასწაულს.
მგონი, არც ერთს საზოგადო მოღვაწეს,
არც ერთ ხელოვანს ჩენი დროისას არ
შეუძლიან დაიკვებოს ისეთი ერთსულოვან-
ი და გულწრფელი სიყვარული საზოგა-
დოებისაგან, როგორც ჩვენ საყვარელ
„ლადომ“, რომლის სამსახური ქართული
სცენისათვის და საზოგადოებისათვის მარ-
თლაც ფას-დაუდებელია.

ერის ცხოვრებაში ბევრია ნიჭიერი და
ხალისიანი მუშაკი, ბევრი აღწევს ვარჯი-

შობით და გონიერის დაკვირვებით იმ საფეხურს, რომელიც საზღვრავს ღვთიურ შემოქმედებას, მაგრამ იშვიათია, როგორც აღმასი მოელვარე, მიწის გულიდან ამოღებული, როგორც მარგალიტი, ზღვის ძირიდან მზის შუქზედ ამოტანილი, ისეთი ზეციური ნაპერწყალი, რომელსაც ზეშთაგონება ჰქვია.

ზეშთაგონება, — ბუნებით ნაბოძები ნიქია, ვერც სწავლა, ვერც გონიერება, ვერც ნაცალი მას ვერ შეიქმს, ოღონდ ბუნებრივად მას კი შეუძლიან ყველა ესენი საფეხურად გაიხადოს და მათი შემწეობით ზეარსად აქციოს მომავლადი ადამიანი. ვლ. მესხიშვილი სწორედ ის იშვიათი მოვლენაა, რომელიც საუკუნეში ერთი თუ დაიბადება, რომ კაცობრიობას და თავის მშობელ ერს უთხრას: „არა, არ მოკვდება ის ერი, რომლის გულზედ გაიზრდება ასეთი საუცხოვო ყვავილი“.

ვინ გაზომოს ის სიამოვნება ესთეტიური, ის ეროვნული გრძნობის ჩამწერგველი ძალა, რომელიც გამოკრთოდა ყოველი ნაკვთიდან ლაღოს მიერ შექმნილ პიროვნებათაგან. ვინ გვათხოვოს ის სიტყვები, რომლითაც შეხამდებოდეს მესხიშვილისაგან დასურათებული ტიპები. თუ საკაცობრიო ჰენოსის სწერს და ჰქმნის ტრაგედიას ჰამლეტისას— იგი ჯერ კიდევ ათასგვარ ცვალებადობას განიცდის სხვა და სხვა ადამიანთა შემეცნებაში, იმის და მიხედვით, თუ ვინ არის ეს ადამიანი, და მხოლოდ მეორე მადლით ცხებულს ადამიანს შეუძლიან ხორც-შესხმით გამოგვიქანდაკოს დიდბუნებოვანის აზრი და გრძნობა, სასეხებით დაშრიტოს წადილი მისი. ასეთი არის ვლ. მესხიშვილი.

თუ უცხო ერის სული შობს „შეშლილის წერილებს“, ჯერ კიდევ არ ვიცით, როგორ შეიგნებს მათს იდეას სხვა ერის შვილი; მაგრამ თვალი ერისა— მნათობი-პიროვნება მუდამ ღიაა, რომ შეიგნის იგივე გულღვიძლში ჩასწვდეს და ჩვენცა გვაძინოს მის სიღიადე. ასეთი არის ძვირფასი ლაღო.

თუ ერის წყლულნი, სამშობლოს ტრფობა პოულობს გამოხატულებას „სამშობლოსა“, „დაძმისა“ და ან „ლაღატში“— აქაც ვლ. მესხიშვილი ქართველი ერის ძვირფასი თვალია: რეალური ცხოვრება არ გვიწყობს ხელსა, „საქმენი საგმირონი“ გულშივე კვდება და მხოლოდ სცენაზედ, როგორც ციურ ცვარში, იხატება ჩვენი ოცნებათა ცა და გრძნობათა დედამიწა, სურათდება, იწრთობა ეროვნული ხასიათი და სურვილები ყალიბდებიან... და ჩვენი ლაღო, როგორც მეფე თვით სიუხვისა, უხვად აწნევდა ყოველთვის ჩვენს უდროოდ გაციე-

ვლ. მესხიშვილი— ლევან ხიმშიაშვილის როლში.

ბულ გულში მალალ გრძობათა სიყვარულისა და კეთილ შობილურ ზრახვა-წადილთა სამშობლოსადმი.

მოგონებანი ჩვენი და უფროს ძმათა ჩვენთა აღტაცებული სიყვარულით არიან სასეხენი. ლევან ხიმშიაშვილი, გაიოზ ფაღავა, კინი, ლრიელ აკოსტა, საწყალი თომა, ფრანც მოორი... ეს განპიროვნებული ადამიანის გრძნობა იდეები, როგორც ცოცხლები თვალწინ გვიდგანან, ლაღოს საოცარ ნიჭის წყალობით...

ფრანც მოორით დაიწყო ახალი წელიც. პირველ იანვარს ბენეფისი იყო „ახალგაზრდა მსახიობთა“ და ვლ. მესხიშვილი თამაშობდა ორ როლს: კარლოს და ფრანც მოორისას. სად უკეთესი იყო, ძნელია სათქმელად, ორივეს სულის სირღმეში, როგორც თავის სამფლობელოში მეფობდა მალალ ნიჭიერი მსახიობი. ორთავ ძმა— ერთი და იმავე კომისაგან არიან გამოცხოვილნი, მათს ხასიათში ბევრისაგან ბევრია ერთი და იგივეობა: ორთავ უღრეკი; ორთავ მგზნებარე, ორივეს ცეცხლი სწავას შიგნეულისა, თავმოყვარულნი ორივე და მძიებელნი შურისა, თითქმის ერთსახენი სულიერად, იქამდე, რომ თვით სიყვარულიც ერთსა არსებას შესწირეს მსხვერპლად— მშენიერს ამალიასა. ერთნი არიან,

ძმანი არიან ღვიძლები; ყოველ სულიერ განცდაზედ ეტყობათ, რომ უწოვიათ ერთი ძუძუს რძე... მაგრამ ამასთანავე მათ განსხვავებას არ აქვს საზღვარი: ეს ორი სახეა ერთარსებისა: კარგი და მრუდე, ბოროტი და კეთილი. და როგორც ერთ ციდა ადგილზედ იზრდება ერთად შხამიანი ქინჯარი და სურნელი ყვავილი—ეს ორი პირი ერთ და იმავე ნიადაგიდან იზიდვენ საკვებს სულისას, გარნა ერთი ბოროტებად ჰქმნის ყოველსა განცდას და მეორე კი იმავე განცდას წარმტაც სიკეთედ.

და თუ მართალია უკვდავი ჰეინე, რომ ადამიანი მით უფრო დიდბუნებროვანია, რაც მეტი სხვა და სხვა პიროვნების განხორციელება შეუძლიან, უნდა ვსთქვათ, რომ შილერმა საოცარის სისწორით გადმოგვცა ერთი ადამიანის სულის კვეთება ორი ძმის, განგებ ღვიძლი ძმის სახით. და თუ შილერმა გაჰყო ორი ძმა, რომ უფრო მკაფიოდ ეჩვენებინა ჩვენთვის ადამიანის ცვალებადი ბუნება—სიმბოლოდ შეერთებისა უნდა ვაღიაროთ მესხიშვილისგან ამ ორი ძმის როლის შესრულება.

ბოროტი, მლიქვნელი, მახინჯი სულით-ხორცამდე ფრანცი—ისეთივე წარმტაცი და ხელოვნების უკიდურესებამდე მიტანებული ტიპი იყო ჩვენ წინ,

როგორც კეთილშობილი, ამაყი და მოსიყვარულე კარლოსი. ვლ. მესხიშვილმა დიდ-ნიჭიერად აართვა ალლო შილერის სულის კვეთებას და ერთი სახით, ერთი პირით, ერთი ადამიანის ფიზიკური გარეგნობით შეაკავშირა ორი სული, ანუ უკეთ—ერთი, განყოფილი ორად. და დაგვანახვა მარტო ის კი არა, რომ დიდბუნებოვანს, დიდბუნებოვანისა ესმის, არამედ ისიც, რომ ერთ ადამიანში თავსდება სიბოროტეც და სიკეთეც, რომ „ადამიანს არაფერი ადამიანური არ ეუცხოვება“: *Homo sum et nihil humanum mihi alienum est.*

თავისი თამაშით, მესხიშვილმა თითქო სიმბოლოურად გადასწყვიტა ის უკვდავი პროზოემა, რომელსაც თეორიულად ასულდგმულედნენ ლეონარდო-და-ვინჩი, დოსტოვესკი და უფრო სუსტად, უკანასკნელ დროს, მერეჟკოვსკი და ლეონიდ ანდრეევი. მან თითქო ერთხელ კიდევ დაასვა ბეჭედი ზეკაცისა იმ მოვლენას, როცა ერთ ადამიანში მოწინააღმდეგე სულნი დაიბუღებენ და ამით დიდბუნებოვანება თვისიც დაამტკიცა...

ვაშა შვნს ნიჰს, ღვთის მოციქულო, და სიამაყეც სამშობლო ერის.

ვლ. მესხიშვილი—„შეუძლიის“ რეჟისი.

მ ო ს ა ლ ო დ ნ ე ლ ი ც კ ლ ო ლ ე ბ ა ნ ი

თავად მაქსიმილიან ჭავჭავაძის ჩამოსვლამ თბილისში, ახალი აჯანყება მოახდინა დეპუტატთა საკრებულოში კახეთის და სიღნაღ-ბაქოს რკინის გზის შეერთების წინააღმდეგ. „კავკაზში“ გამოქვეყნებული იყო დეპუტატთა საკრებულოს დადგენილება და აგრეთვე სიტყვა, თქმული თავად მ. ჭავჭავაძის მიერ—თავად ბაგრატიონთან, რომელიც 13 იანვრის არჩევნებს სულ სხვა იერს აძლევს.

დახსნა კახეთის რკინის გზისა უცხოთა კლანჭებისაგან, აი უმთავრესი საკითხი, რომელსაც მოითხოვს საზოგადოებრივი აზრი და როდესაც უმრავლესობა მარშლებისა და დეპუტატებისა ამ აზრს იზიარებს—ჩვენ გვგონია, ნაპოვნია უკვე ის სახელმძღვანელო პრინციპი, რომელსაც წაიმძღვარებენ წინ თავად-აზნაურები გუბერნიის წინამძღოლის არჩევნების დროს. როდესაც ეს არჩევნები ხდება ისეთ ფაქტის ზედგავლენით—იყოს თუ არა კახეთის რკინის გზა დამოუკიდებელი, თუ დაკარგული ჩვენთვის, ჩვენ აღარ გვაშინებს ის გარემოება, რომ კრებაზედ გამოცხადდებიან სხვა და სხვა ჯგუფის აზნაურნი, სხვა და სხვა მიზნით და სურვილებით. ერთის წუთითაც არ შეგვიძლიან ვიფიქროთ, რომ 13 იანვარს მთელი თავად-აზნაურობა ერთის აზრით არ იქმნება გამსჭვალული. როდესაც სწყდება საკითხი, რომელსაც ასეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენის ქვეყნისთვის, თავად-აზნაურობამ უნდა გამოიჩინოს ერთსულობა და ერთგულობა და ფართე საზოგადოებასაც დაუმტკიცოს, რომ მას აინტერესებს მხოლოდ საზოგადო საჭმე.

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ „ზაკავკასკაია რეჩის“ წინა წერილებს, მთელი ქართული პრესა იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ შეერთება კახეთის გზისა სიღნაღ-ბაქოს გზასთან საზარალო იქმნება ჩვენთვის. და უკანასკნელ დროს თვით „ზაკ. რეჩიც“ ამ დასკვნას დაადგა. მაშასადამე უნდა გამოინახოს საშუალება, რომლითაც თავს დაეაღწევთ ამ ზარალს. ეს კი დამოკიდებულია იმ გარემოებისაგან, თუ ვინ იღვება ამ საქმის სათავეში, და თავ. მ. ჭავჭავაძის სიტყვაშიაც სწორედ ეს აზრია ხაზგასმუ-

ლი. ამ ჟამად, გუბერნიის თ.-აზნ. წინამძღოლის მოადგილედ ითვლება თავ. პ. თუმანიშვილი, რომელიც იმავე დროს მეთაურია სიღნაღ-ბაქოს გზის კონცესიისა და მომხრე შეერთებისა; წარმოსადგენადაც კი ძნელია, რომ 13 იანვრის არჩევნებმა არ ჩაშალოს ასეთი მდგმარეობა, ან, როგორც ხმები დადის, პირიქით სანქცია მისცეს ასეთ მდგმარეობას და საკითხი შეერთებისა ისევ საფრთხეში ამყოფოს. ამას ვამბობთ იმიტომ, რომ არსებობს ჯგუფი, რომელიც იმავე წინამძღოლის ადგილზედ თავ. პ. თუმანიშვილს ასახელებს. ასეთი კომბინაცია შეუწყნარებელია. არიან ისეთები, და მათ შორის კი პირველი თვით „ზ. რეჩის“ ხელმძღვანელი პ. გოთუა, რომელიც, თუ თავ. პ. თუმანიშვილი იქნება არჩეული გუბერნიის წინამძღოლად, დიდ კომპენსაციას გვპირდება; ამას ამბობს კერძო საუბარში, ამას ამბობს გაზეთის ფურცლებზედ. სასაცილოდაც კი არა კმარა, თუ რას წარმოადგენს ეს კომპენსაცია: იმ შემთხვევაში, თუ ეს აზრი გაიმარჯვებს, თავადი პ. თუმანიშვილი თურმე „შეერთების“ ჩაშლას აპირებს; მე გგონია „თამაში“ ამაზედ შორს ვეღარ წავა. ასეთი მასხარაობა სინიღისისა და ერის წინაშე ახალი შეურაცხყოფა და ჩვენი ნუგეში მხოლოდ ისღა არის, რომ ასეთი აზრი შემუშავდა სწორედ პართენ გოთუას თავში, რომელშიაც ბევრი სხვა ამისთანა აზრებიც მოხარშულა, და რომელიც დიდი ხანია, რაც ქართულთა თავი აღარ არის. თუ ამ შეუწყნარებელ აზრს იზიარებს თვით თავადი პ. თუმანიშვილიც, ეს მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ იგი თვითვე სჭრის იმ ტოტს, რომელზედაც ზის. მაგრამ მაშინ ჩვენც გვეძლევა უფლება ვიკითხოთ: სადღა არის ბოლოს სიმართლე: შეერთება სჯობიან თუ განცალკევება, და როდის უფრო იქმნება თავადი პ. თუმანიშვილი შესაწყნარებელი, მაშინ როცა დირექტორის ადგილის გულისთვის მან მოახდინა შეერთება, თუ მაშინ, როცა მარშლის ადგილის გულისთვის ის ეცდება განცალკევებას?

ხაზინა და ქართველი ხალხის მამული

II

ჩვენი თეზისია: ბერლინელ გაკატიზმის მამათ-მთავართა ზრახვანი რუსეთის სახელმწიფოში გაი-ზიარა ფაქტიურად და გაკატიზტების გზით შეუდგ-ნენ ჩვენში მამულის საკითხის გადაჭრას.

მაგრამ ჩვენში გავრცელებულია აზრი: რუსე-თის ძალა საქართველოში პროგრესიული იყო, ე. ი. გაკატიზმი აქ არსადა სჩანსო. ასეთ დებულების ავ-ტორებს კი ავიწყდებათ ჩვენი ცხოვრება, მათ წარ-მოდგენილი აქვთ ცხოვრება ერთ წერტილზე გაყინუ-ლი და მოვლენებს უყურებენ აბსოლიუტურ თვალ-თა ხედვით. ის გარემოება, რომ რუსეთმა საქართვე-ლოში მეოცდაათ წლამდე ჩამოაყალიბა ბატონ-ყმობა, გასწმინდა ცხოვრება აზიური ანარქიის წე-სებისაგან—აი ეს აქტები აბრმავებენ მათ. მაგრამ გა-ნა არ ვიცით, რომ რუსეთმა სწორედ აგრევე გას-წმინდა ბატონ-ყმობა პოლონეთსა და ლიტვაში? განა აგეთი კონკრეტიზაცია ბატონ-ყმურ უფლე-ბისა აუცილებელი შედეგი არ იყო მეცხრამეტე სა-უკუნისი—რომელი სახელმწიფოც უნდა შემოსუ-ლიყო ჩვენში—რადგანაც უამისოდ შეუძლებელი იქნებოდა თვით ცხოვრების განვითარება. და ეს კონკრეტიზაცია ბატონ-ყმობისა ხომ იმისათვის მოხ-და, რომ ქართველობა ყოველმხრივ დამგზავსებოდა რუსობას, რომ ჩვენშიაც სწორედ ისეთი წყობილე-ბა ყოფილიყო, როგორც რუსეთში. და თუ ამ პო-ლიტიკას პროგრესიულად მივიჩნევთ, ეს იქნება ის-ტორიული შეცდომა, რადგანაც ეს პოლიტიკა, პროგრესიულად მონათლული, ნამდვილად რეგრე-სიულ მიმართულებისა იყო.

ჩვენ აქ ვერ შევხებით ვრცლად ჩვენს ცხოვ-რებაში განვითარებულ რუსეთის მთავრობის პოლი-ტიკას—თვით მთელი წერილი გამოააშკარავებს მის სულის კვეთებას—ხოლო თუ აქნობამდე მკითხვე-ლის ყურადღება შევაჩერეთ ამ საგანზე ეს იმითომ, რომ ამ საგანზე ჩვენში მეტის მეტად ყალბი შეხე-დულობა არის დამკვიდრებული.

საქართველოს სოციალ-ეკონომიურ ცხოვრების შესწავლა კი ჩვენ აშკარად გვანახებს, რომ მიწა-ადგილის საკითხში—რაიცა მთელ საქართველოს ცხოვრების ქვა-კუთხედი—უტიფრად მოქმედებდნენ ჩვენ მიერ დასმულ თეზისის ანოლოგიური პოლი-ტიკით. რუსეთის სახელმწიფო არასოდეს არ უყუ-

რებდა საქართველოს ისე, როგორც ერთ-ერთ თა-ვის შემადგენელ ნაწილს. არა, საქართველო—ეს განაპირა ქვეყანა იყო, ქვეყანა, სადაც მთელ ის-ტორიის სივრცეზე ომის ცეცხლი იყო აღგზნებული ოსმალეთ-სპარსეთთან, რაშიაც რუსეთი ისტორიუ-ლად იყო დაინტერესებული. აგრესიულ პოლიტი-კის მთელი ძალა სწორედ კავკასიაში იყო დამარ-ხული. ყოველი ადლი მიწა რუსეთისათვის მეტის-მეტად იყო საყურადღებო, ყოველი წინგადგმული ნაბიჯი აშკარად მოასწავებდა რუსეთის მთავრობის უუტბილეს აგრესიულ პოლიტიკის გამარჯვებას, წინსვლას. მიწის შეძენა, იქიდან განაპირა ქვეყნე-ბის მკვიდრთა აღგვა და ზედ წმინდა რუსების დასახ-ლება—რომელნიც ფრიად საჭირონი იქნებოდნენ შემდეგი მსვლელობისათვის—აი მთავრობის გზა-სა-ვალი. მხოლოდ რუსის ხალხს თუ ენდობოდა მთავრობა ამ უცხო ქვეყანაში, მხოლოდ ამ ხალხში არ დაებადებოდა მთავრობას იქვე ღალატისა და ორგულობისა.

სამწუხაროდ, აგრესიულ პოლიტიკის განვითა-რება ჩვენში და ამის გამო ადგილობრივ მიწა-ადგი-ლის ხაზინის ხელში გადასვლა, ზედ რუსების და-სახლება—სრულიად გაუნათებელია ჩვენს მწერლო-ბაში, თუმცა საამისოდ აუარებელი მასალები მოიპოვება ოფიციალურ თუ არა ოფიციალურ წყა-როებში. რომ რუსეთის სახელმწიფოს მიწა-ადგილე-ბი განსაკუთრებით აინტერესებდა, რომ მიწა-ადგი-ლი მას აგრესიულ მიზნისათვის ესაჭიროებოდა, ამას თვით მთავრობის „მაღალი“ მოხელენიც არ მა-ლავენ. კავკასიის უმაღლესი მთავრობა აშკარად აღიარებდა, რომ „პოლიტიკური მოსახრებანი გვი-ჩვენებენ, რამდენათაც შესაძლოა მხარეში ჭეშმარიტ რუსების დასახლება, რომ სახელმწიფოს საზღვრებზე შევადგინოთ ყოველის მხრივ საიმედო მცხოვრებ-ნი...“¹⁾ რომ არქივებს არ მივაშუროთ და დაუახ-ლოვდეთ უფრო ახლო დროის ფაქტებს დავინახავთ თვით კავკასიის მეფის მოადგილეს გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის მოხსენებაში, რომ სახელმწიფოებრივი ინ-ტერესები ყოველ ადგილობრივ სოციალ-ეკონომიურ

¹⁾ იხ. А. В. Верещагинъ „Историч. обзоръ ко- лонизаціи Черном. поб. Кавказа и ея результаты“.

საკითხზე მალლა სდგას და ამას ერთიანად დამორჩილებული ჰყავს მიწა-ადგილის საკითხი ჩვენში. ამ პოლიტიკას სახელმწიფო სათათბიროშიაც აშკარად და უტიფრად აცხადებდნენ ზოგიერთი დებუტატები. საბრალო ტიმოშკინი, კარლო ჩხეიძის საპასუხოდ, გულუბრყვილოდ აღიარებს, რომ საერთოდ განაპირა ქვეყნებში ქეშმარიტ რუსების დასახლება საზღვრების სათანადო დასაცავად არის საჭირო. „საერთოდ—ამბობდა ტიმოშკინი დუმაში, საზღვრების დაცვა რუსეთის ისტორიული საქმეა... დღევანდელ პირობებში მთავრობა იმ პოლიტიკას უნდა დაადგეს, რომ ყველა ჩვენი განაპირა ქვეყნების საზღვრები გაამაგროს რუსის ხალხით და მხოლოდ მაშინ დამყარდება უშიშროება რუსეთის სახელმწიფოსათვისა“¹⁾

და რომ საზღვრებზე რუსის ხალხის გამრავლება—დასახლებით ხელმძღვანელობდა მთავრობა, რომ ამისათვის იძულებული იყო პრუსიულ პოლიტიკისთვის მიემართა და ხელში ჩაეგდო ადგილობრივი ქურ-მამული—ეს ხომ ისტორიული სინამდვილეა. სვიმონ ესაძე მოგვითხრობს, რომ ერმოლოვის, როზენის, გოლოვინის და ნეიდგარდტის ყურადღება განსაკუთრებით მიქცეული იყო მოსახლვრე ადგილების დაკავებისა და ზედ რუსების დასახლებაზეო. ამისათვის მთელი კავკასია ავსებულ იქმნა ათასნაირ დაზმებითა და ჯარებით. „დასავლეთ კავკასიაში—ამბობს ესაძე—მრავალ რიცხოვან რაზმების მფარველობით“²⁾ დამყარებულ იქმნა ყაზახთა სოფლები. მთიულ ხალხს ებრძანა ან ბარად გადმობარგებულიყო ან ოსმალეთში“³⁾. და მართლაც, რუსეთის შეუბრალებელ მხედრობის ზეგავლენით ეს ცეცხლის მფრქვეველი ვეზუვი და წყარო რუსების საშიშროებისა, ერთიანად იქმნა ლაგამ ადებული. დასავლეთ კავკასიის მთიულთაგან მთელი 418 ათასი გადაბარგდა ოსმალეთში, ხოლო 90 ათასი ბარად ჩამოვიდა.³⁾

1) იხ. Кавказские депутаты въ 3-ей Государств. Думѣ. გვ. 184.

*) კურსივი აქაც და ყველგან ჩვენი იქნება.—თ. ლ.

2) იხ. Семень Мсадзе: Историческая записка объ управленіи Кавказомъ“ т. I გვ. 51.

3) იქვე, 52.

(შემდეგი იქნება).

თევდ. ლლონტი.

წუქელა განდევნილისა

ძველო ცხოვრებავ, წუქელიმც იყავ!
 აბა რა მარგე ტანჯვისა მეტი?!
 სულ ნორჩს სიცოცხლე შუა გამიყავ—
 გამომაცალე იმედის სვეტი.
 ჩვენ ერთმანეთი დავეწყველეთ, დავგმეთ,
 ვი ერთად ვლენა ყოფნა—არყოფნამ,
 ნუ მოჰხდეს, კიდევ ერმანეთს შევვხედეთ,
 ვერ შემიგუოს იულათ მოდგამი!..
 მონა არ გავხდი... ცეცხლის მახვილით
 გაუკვლევ მართალთ სიმართლის მუხსა,
 ახალ გზას მოფენენ ვარდით, ყვავილით —
 ვპოვებ სხვა მხარეს და სამოთხესა.
 ძმა-მეგობარნო! თქვენი დაცინვა
 თან გამომყვება, ვით გრიგალს მტვერი,
 მაგრამ უღრეკელ ქაბუჯის გრვეინვა
 დატორგუნავთ თქვენა, ვით მტერსა მტერი.
 ნუმცა გქონიათ სულის მშვიდობა,
 ვით მე არ მქონდა თქვენსა უბეში,
 კრულ იყოს ჩემი თქვენდამი ტრფობა,
 კრულ მეყოს მეცა თქვენი ნუგეში.
 წუხილად გექცეთ თქვენ მოსვენება,
 როს აბუტდება ციციანთელა
 და სასაფლაოს მკვდარ სულთა კრება
 გარს შემოუვლის დინჯათ და ნელა!
 როცა მოსწყდება ზეცას ვარსკვლავი,
 ქვეშენეთის სულნი ასტეხენ ძახილს
 და ტყე მძინარე, შესაზარავი,
 მათ ველურ ხმაზე ჰშობს გამოძახილს—
 შიშით და ძრწოლოვით ვაი იძახეთ,
 ჯოჯოხეთმა გცეთ ტანჯვა და ალი,
 მრავალჯერ მოკვდით და დაიმარხეთ
 ვერ მოინელოთ ეგ ცოდო-ბრალი!
 უკვდავი იყოს თქვენი მტანჯველი
 და თქვენც უკვდავ გყოთ განგებამ ღვთისამ;
 მიწას გაერთხას თქვენი საკმელი,
 აღარ მიიღოს სიწმინდემ ცისამ.
 მე კი მივდივარ, ვშორდები თქვენ ცას!
 სალამი ახალს ოხვრას და კენესას!
 ვეღარ ვიხილავ სამშობლოს ჩემსას
 და ვეღარც ურცხვსა სიმრუდეს თქვენსას!
 დეე, ვიტანჯო და ვიავადო,
 ყველგან მელოდეს სასტიკი დასჯა,
 ოღონდ ახალი გზა გავიკაფო,
 ოღონდ ახალი იყოს ის ტანჯვა!

ი. მკედლიშვილი.

ქალთა საკითხი

ყველა აღნიშნული მწერლები (იხ. № 1) ჩერდებიან იმ ისტორიულ მოვლენაზე, რომ ქალი ყოველთვის დაჩაგრული იყო კაცისაგან და ამიტომ თავს ვერ იღებდა მაღლა. ამის გასამტყუნებელი საბუთი მრავლისაგან უმრავლესია, მაგრამ მე მინდა დავასახელო მხოლოდ ორი, რომლებსაც ყველანი განგებ, თუ შეცდომით, ივიწყებენ: ეს არის—ებრაელთა ისტორია და თავისუფალი პროფესიები. არც ერთი თაობა ქალებისა არ იდევნებოდა, არ იჩაგრებოდა ისე სასტიკად, როგორც ებრაელი ხალხი, და ერთ დროს კი არა, მთელ თავის განუწყვეტელ ტანჯვის ისტორიის განმავლობაში, — მაგრამ განა ამან შეუშალა ხელი ებრაელ ხალხს შეექმნა საუკეთესო ფილოსოფოსნი, მემუსიკენი, ხელოვანნი? განა ეხლა ებრაელი ხალხი უნიჭიერესი ხალხი არ არის? განა დევნამ, დაჩაგრვამ, ბევრჯერ ამოყლებამაც კი ჩააქრო მათში ღვთიური ნაპერწკალი? პირიქით, სწორედ იმიტომ სდევნიან ეხლაც, რომ სხვას წინ არ უსწროს, რომ მისმა საოცარმა ნიჭმა ფრთა არ გაშალოს. ან განა იგივე ებრაელები, რომელთაც თავისუფალ მოძრაობის ნებასაც კი არ აძლევდნენ, მიწის ყიდვას უკრძალავდნენ რუსეთში, არ გვაძლევდნენ მაგალითებს შემოქმედებისას ხელოვნებაში, არ აწარმოებდნენ გაბეჯითებით ვაჭრობა—მრეწველობას, არ სარგებლობდნენ ფართოდ თავისუფალი რაფესიებით? სად არის ამ დროს ქალი, რომლისთვისაც ეხლაც და მუდამ უამსაც თავისუფალი იყო ასპარეზი ხელოვნება—მუსიკისა, ვაჭრობა—მრეწველობისა, მეცნიერებისაც კი. რატომ ამ დარგებში არ გამოიჩინა თავისი შემოქმედების ნიჭი?

ერთის მხრით, ისინი არც ისე ხელ-ფეხ შეკრულნი იყვნენ ყველაფერში და მეორე მხრივ—ზოგიერთ დარგში, საცა მათთვის განსაკუთრებული პირობებია შექმნილი, რომ გაივარჯიშონ და თავი იჩინონ, იქაც ყოველთვის კაცია გამეფებული.

წარმოიდგინეთ, ისეთ „ქალის საქმეშიაც“ კი, როგორც არის კაბების კერვა, ან მოდების გამოგონება—ყოველთვის კაცი უფრო დახელოვნებულია და უკეთეს ქალის მკერვალად კაცები ითვლებიან, მოდების ღმერთი—გორტი—ისევ კაცია.

„ჩვენ მარტო სამზარეულო გვარგუნეთო“ ხშირად ჩივიან ქალები, მაგრამ აქაც საუკეთესო მზარეულები ყველგან კაცები არიან. შვილების აღზრდა-სწავლება, თითქო თვით ბუნებას ქალისთვის ჩა-

უბარებია და აქაც საუკეთესო პედაგოგები, პედაგოგიური და ჰიგიენური სახელმძღვანელოების თუ პრინციპების შემქმნელნი — ყოველთვის მამაკაცი არიან... და სხვა ათასი ამისთანა. განა თვით ქალის ფსიხოლოგიის საუკეთესო მკოდნენი, მწერალი და მეცნიერი ფსიხოლოგები—კაცები არ არიან?!

რით აიხსნება ყველა ეს, თუ არ იმით, რომ არის ერთი უმაღლესი დარგი ადამიანის ბუნებისა, საცა ქალი კაცს ვერ შეეცილება—ეს არის **შემოქმედება** (творчество) და ეს ის ევემი უწოდებელი მხარეა ქალისათვის როგორც კაცისათვის—**მეორე ხარისხის შემოქმედება**—**შვილოსნობა**.

თუ ამ ორ დებულებას მივიღებთ: ერთი მხრით—**მოდების გავრცელების მოვალეობა ანუ დედობა და მეორეს მხრით შემოქმედებითი ნიჭის უქონლობა**, — მაშინ ცხადი ხდება, თუ რატომ ვერ მიაღწია ქალმა უმაღლეს და უკეთეს პირობებს, ვიდრე რომელშიაც ეხლა იმყოფება.

მაგრამ, აქედან რომ გადავიდეთ ქალთა საკითხის კონკრეტულ ფორმებზე, დავინახავთ, რომ ევროპაში მას სულ სხვა საფუძველი აქვს, ვიდრე ჩვენში და რუსეთშიაც. ევროპაში ქალი უფლებრივ შეზღუდულია და ნაპოლეონის კოდექსით, (რომლითაც, მთელი ევროპა ხელმძღვანელობს) ქალი თითქმის ადამიანადაც არ არის ცნობილი, მაგრამ ამავე დროს ანორმალური ცხოვრება კაპიტალისტური წესწყობილებისა აუარებელ რიცხვს ქალებისას ოჯახის გარეთა სტოვებს; ინგლისში განსაკუთრებული სახელიც კი გამოუგონეს ასეთ ქალებს—**„მესამე სქესი“** მართალია, ფრანგი მწერალი მიშლე ამბობდა, რომ „მარტოხელო ცხოვრება კაცისათვის უფრო ძვირია, ვიდრე ცოლთან ერთადო“, მაგრამ ოჯახის შენახვა თანდათან ძნელი ხდება და ქალებიც ირიყებიან ოჯახიდან. ოჯახიდან გარიყული კი—მეტი ბარგია, მეტი მჭამელი და ძალაუვნებურად საქმეს უნდა მოეკიდოს. ასეთი მუშა ქალები ბევრისაგან ბევრია ევროპის დიდ ქალაქებში და ისეთ ცენტრებში, სადაც ქარხანა-ფაბრიკები მეფობენ.

აქ კი, როგორც უფრო სუსტს და მორჩილს, როგორც უფლება შეზღუდულს, ნაკლებ ფასს აძლევენ.

ასეთი გარიყული ქალები რჩებიან ბურჟუაზულ წრეებშიაც, უმაღლეს წრეებშიაც და მათ ენერჯის გასაფალი სჭირია, მათ ცხოვრების ყველა მხარის დაკმაყოფილება სურთ; რა უნდა ჰქნან, თუ არ მოითხოვონ ყველგან კაცებთან თანასწორი უფ-

ლება, რომ შეივსონ ის დანაკლისი, რაც ბედმა წაართვა. მეორე მხრით, ცხოვრების განუწყვეტელი გაძვირება ნებას აღარ აძლევს ოჯახის რომელიმე წევრს მუქთად ჯდომას და, რადგან ოჯახის „თავის“ სამუშაო-ქირა არა ჰყოფნის, ძალაუნებურად ცოლსაც, ქალსაც და ბევრჯელ 5—6 წლის ბავშვსაც კი მიაქანებს ჯოჯოხეთურ ღუმელთან, რომელშიაც იწრთობა რკინა-ფოლადი, წინება ტყვიაკალა, ან დულს მინა. ვინ ჩამოსთვლის, ან რა აღწერს იმ აუტანელ მდგომარეობას, რომელსაც უფრო სუსტი ქალი განიცდის ქვანახშირის მღვიმეებში, და მადნეულობის ქა-ხერელებში. და ყველა ეს ამახინჯებს, ასახიჩრებს ქალს ერთი-ათად მეტს, ვიდრე კაცს, როგორც ხორციელად, ისე სულიერად. ამისთანა მდგომარეობაში ათასობით და ათი ათასობით მყოფი ქალი, საფრთხეს უმზადებს ქვეყანას ერთის მხრით, მეორეს მხრით იწვევს თანაგრძნობას და ბუნებრივად იზადება ქალთა საკითხი, ე. ი. რა ზომები შეიქმნეს, რომ ჭადაგვარებას ასცდეს ევროპა. ამ რიგად, ქალთა საკითხიც კი მამაკაცთა წამოყენებულია. მაგრამ შეგნებული ქალებიც თანდათან ერკვევიან, გრძნობენ უსამართლობას, გრძნობენ სიყალბეს ახლანდელი მდგომარეობისას და საბრძოლველად გამოდიან. ეძებენ თავისუფლებას და ისეთ პირობებს, რომ აღამიანური ცხოვრება შეეძლოთ. როგორც ყოველთვის, მოძრაობას ბელადებიც უჩნდებიან; შეგნებული, განვითარებული ინდივიდუუმები ხელმძღვანელობენ მათ, რაზმავენ, ორგანიზაციებს ჰქმნიან და იერიშით მიდიან ყველა იმ ციხე-სიმაგრეზედ, საცა კარი აქვთ დახშული: თუ გვამუშავებთ, ექსპლუატაციის დარგადა გვხდით—უნდა უფლებაც მოგვცეთ, **ყველგან** ადგილი დაევიჭიროთ, **ყველა** საქმეს ხელი მოვკიდოთ და თქვენთან, კაცებთან ერთად, თანასწორ შრომაში თანასწორი ფასი მივიღოთ, უფლებანი მივიღოთ ეკონომიური და პოლიტიკური, რომ ჩვენი ბედის გადაწყვეტაში ჩვენც ხმა გვქონდეს. ე. ს. ევროპის ცხოვრებაში, ანორმალურმა მდგომარეობამ შექმნა ისეთი ობიექტური პირობანი, რომ ქალი ძალაუნებურად ერევა პოლიტიკურ-ეკონომიურ ბრძოლაში.

ამ ბრძოლას, რასაკვირველია, მხარს უჭერს დემოკრატია, როგორც ყოველგვარ დაჩაგრის და უუფლებობის მტერი.

მაგრამ წარმოიდგინეთ, ბევრჯელ დემოკრატია, ისეთ საფრთხეს წააწყდება ხოლომე, რომ იძულებულია თვითონ წავიდეს ქალთა უფლებების

წინააღმდეგ. ბევრ მაგალითებიდან ორ დამახასიათებელს მოვიყვან მხოლოდ. ბელგიაში ამ ათიოდე წლის წინად კათოლიკეთა პარტიამ შეიტანა კანონპროექტი პარლამენტში, რომ ქალებს მიეცეთ უფლება პარლამენტში არჩევნებისა და ამ პროექტს წინააღმდეგენ და ჩაშალეს საქმე—ლიბერალეზმად და სოციალ-დემოკრატებმა. ეს, პირველ შეხედვით უცნაური მოვლენა, ადვილი ასახსნელი ხდება, როცა გავითვალისწინებთ იმას, რომ ბელგიელი ქალები დიდის გავლენის ქვეშ იმყოფებიან სრმდვდელოებისა და მამასადამე პარლამენტშიაც ძლიერ, ოპოზიციას შეუქმნიდნენ ქემმარიტ დემოკრატიას. მეორე მაგალითი ამ ახლო მომავალში მოხდა და... რუსეთის პარლამენტში: როცა საკითხი დაისვა ქალების ეკონომიურ გათანასწორებაზედ კაცებთან,—ამ საკითხს სასიკვდილო ბრძოლა გამოუცხადეს ყველა პოლონელებმა და აი რა მოსაზრებით: პოლონეთი გზაა ევროპისა და რუსეთ შორის, პოლონელი ქალი კი მეტად ხელში დაუჭერელია, მისთვის სულ ერთია ვის გაჰყვება ცოლად, და ამრიგად მას შეუძლია სამშობლო ტერიტორია, თუ კი ეკონომიურად გათანასწორდება კაცთან, და ერთნაირ წილს მიიღებს მემკვიდრეობით,—უცხოთა ხელში გადაიყვანოს.

მართალია, ჩვენ ღმერთმა გვიხსნა სამღვდელოების ასეთ გავლენისაგან ქალებზედ, მართალია, ჩვენი ქვეყანა არც გზაა და არც ქალები გვყავს ისე ადვილად ქარაფრინდები, მაგრამ ჩვენში ხომ არც არის და არც შეიძლება წარმოიშვას ახლო მომავალში ქალთა საკითხი იმ გვარად, როგორც ეს ევროპაშია.

კაპიტალისტური წესი ეხლა იკიდებს მხოლოდ ფეხს ჩვენში და გაბოგანოვებული მუშა-ქალი ჩვენში იშვიათია. ქართველ ქალს, დედაკაცს, მოსამსახურედ შესვლაც კი სათაკილოდ მიაჩნია, არამთუ ქარხანაში, შეუძლებელ პირობებში ყოფნა; სხვა წრის გარიყული ქალებიც ჯერ იმდენად ბევრნი არ არიან, რომ ამ საკითხის სიმწვავე და სიჩქარე აუცილებელი გადასაქრელი საგანი იყვეს; მით უფრო რომ ჯერჯერობით, ისინი პოულობენ გასაღებს მასწავლებლობაში, საზოგადო საქმეებში და სხვა და სხვა ამგვარ კეთილშობილ მოღვაწეობაში.

რასაკვირველია, ყველა ეს აიხსნება ერთის მხრით იმით, რომ ეკონომიური მდგომარეობა ჯერ ხელს არა ჰკრავს ჩვენს გლეხის ცოლს ან ქალს სამუშაოსაკენ და ამით თავისებურ ფსიხოლოგიასაც ანვითარებს მასში და მეორეს მხრით, ჩვენ, როგორც

მეურნეობის მიმდევარნი, ჯერ გვიან მივალთ იქამდე, რომ ქალი გაბოგანოვების გზას დაადგეს.

რაც შეეხება ინტელიგენციას და უმაღლეს წრეებს,—აქაც ჯერ არ დამდგარა და იქნება არც დადგეს ის დრო, როცა ქალთა დიდი ნაწილი ოჯახის გარედ გაირიყოს. ჩვენისთანა პატარა დაჩაგრულ ერისათვის ეს არც სასურველია, რადგან ყოველი ქალი **მოვალეა** შესძინოს სამშობლოს იმდენი შვილი, რამდენიც შეუძლიან. და ეს შვილი უნდა იყვეს ჯანმრთელი, როგორც ხორციელად, ისე სულიერად. უკანასკნელისათვის კი ჩვენი ქალი მოუმზადებელია, აი რას უნდა მიექცეს მთავარი ყურადღება და რისთვისაც უნდა ვიზრუნოთ ყველამ. რასაკვირველია, სამართალი მოითხოვს, რომ უმცირესობაც დაკმაყოფილებული იყვეს და ის ნაწილი, რომელსაც გარემოება ხელს შეუშლის ამ მიზნის შესრულებას—უნდა უზრუნველ-ყოფილ იქმნეს როგორც ყველა დარგის სამუშაოთი, **რომელ საფეხურზედაც უნდა იყვეს** ცხოვრებისა, პოლიტიკურ, ეკონომიურ, თუ სოციალურ სფეროში. ამისათვის აუცილებელია, და ჩვენ ამას უტყვობ მხარსა, რომ ქალი გათანასწორებული იყვეს უფლებრივ კაცთან, რომ არა მარტო უმცირესობა, ერთი ქალიც რომ დარჩეს მსურველი, უფლება ჰქონდეს ყველა დაწესებულებაში და საქმეში ფეხი მოიკიდოს.

რაც შეეხება ეკონომიურ მხარეს, ჩვენი აზრი იქითკენ იხრება, რომ ეკონომიური გათანასწორება ყველგან, და ნამეტნავად ჩვენში, დიდს ზიანს მოიტანს. გარდა იმისა, რომ ეროვნულ გრძობა-შეუგნებელი ქალი, გათხოვებით შეიძლება ფაქტიურად გადაცემას ჩვენი ისედაც გადატაკებულ ტერიტორიისას უცხო ხელში, ქალთა ეკონომიური თანასწორობა არღვევს ყოველ გაჩაჩხულ და წარმატების გზაზე დაყენებულ საქმესაც. უწინ ამის წინააღმდეგ საბრძოლველად ყველა სახელმწიფოში შექმნილი იყო მაიორატი, ე. ი. მთელი მამული გადადიოდა მემკვიდრეობით, როგორც ეხლა მაგ., სამეფო ხარისხი,—უფროს შვილთან. ამან თავისი დრო მოიკიპა, უზარ-მაზარი სამფლობელონი დაიყვნენ და პატარა-პატარა სამეურნეო ფარგალსაც სიცოცხლის ენერგია შესწევს. შემდეგ მარტო ვაჯებს უყოფდნენ დედულ-მამულს (თუმცა მეფე ვახტანგის კანონით და ეხლაც ადათით ჩვენში, დედის მოყოლილი მზითვეი უნაწილდება მარტო ქალებს) და ახლა სხვა და სხვა სახელმწიფო სხვა და სხვანაირად სწყვეტს ამ საკითხს; რუსეთის კანონით აქამდე

ქალებს მეთოთხმეტედი ხვდებოდათ წილად, ახალის კანონით—მეშვიდედი.

ვსთქვათ, დადგა ისეთი დრო, როცა ქალები ვაჭებთან ერთად თანასწორ წილს იღებენ.

ავიღოთ ნორმალური ოჯახი, საცა საშუალოდ ვიანგარიშოთ ოთხი შვილი: ორი ვაჟი და ორი ქალი. ვსთქვათ, ამათ ოჯახში მოწყობილი აქვთ რაიმე საქმე—იქნება ეს სასოფლო-სამეურნეო, ქარხანა, თუ სხვა რამ. მამის სიკვდილის შემდეგ, ერთი საქმე იყოფა ოთხად, ჯერ ეს თუ არ ღუპავს სობოლოდ საქმეს, ძალიან ასუსტებს და წარმოიღვინეთ, რომ ეს ორი ქალი თხოვდება, ან უკვე გათხოვილია, სიძეებს, როგორც ოჯახის გარეშე წვერებს, არ შეუძლიათ ისეთივე სიყვარულით მოექცნენ დაყენებულ საქმეს, როგორც ისინი, ვისაც ოფლი ჩაუღვრია შიგ, მაშასადამე, საქმე სრულიად უნდა ჩაიფუშოს, ის საქმე, რომელსაც დედ-მამა წვითა და დაგვით ნახევარ ან მეოთხედ საუკუნის განმავლობაში ემსახურებოდა.

დიდ ქვეყანაში, საცა მცხოვრები ბევრია, ასეთი უნუგეშო კომბინაცია შეუმჩნეველია, მაგრამ პატარაში, საცა ყოველ კულტურულ ჩანასახს, ყოველ პატარა საქმეს თავისი მნიშვნელობა აქვს, ესეთი მაგალითები განუზომელ ზიანს აყენებენ საერთო საქმეს. ჩვენში კი, საცა მარტო ეხლა, უკანასკნელ დროს¹ ისახება აქა-იქ ცალკე სამეურნეო დარგები, საცა მხოლოდ ეხლა იღვიძებს ასი წლის მიძინებული ხალხი, რომ თითო კენჭი ჩააგდოს ჩვენი ეკონომიური აღორძინების საძირკველში ეს პირდაპირი დანაშაულობა იქნებოდა. მეორე მხრით, არც გარანტია არის სადმე, რომ ქალი უცხოელზედ არ გათხოვდება და, მაშასადამე, სრულიად არ მოსწყვეტს სამშობლო ნიადაგს, როგორც ტერიტორიას, ისე საქმეს. მართალია, ქალებს თამამად შეუძლიათ სთქვან; ბატონო, ქალი იმდენს რას წაიღებს, რაც აქამდე კაცებმა გაჰყიდესო, მაგრამ ჯერ ერთი გაყიდვაში ისინიც თუ პირდაპირ მონაწილეობას არ იღებენ ყოველთვის, გაყიდვის მიზეზები მეტად ხშირად ისინი არიან და მეორეც, განა ძმარი რომ არ იყოს, კიდევ წყალიც უნდა დავასხათ და ერთ ჭირს მეორე ვარამიც ზედ დაუმატოთ? აი ყველა აქ ზემო ნათქვამით ვხელმძღვანელობთ, როცა ისეთ დასკვნას დავადექით, რომ პრინციპიალურად ყოველს ქალს პოლიტიკური და პროფესიონალური თავისუფლება უნდა მიენიჭოს, აგრეთვე თავისუფლება თანასწორ სწავლისა, გარდა ეკონომიური თანასწორობისა მემკვიდრეობით, მაგრამ მისი უმ-

თავრესი დანიშნულებათ, თვით ბუნებისაგან მინიჭებული — დედა-კაცობა, ამ სიტყვის ღრმა და ყოველმხრივი მნიშვნელობით.

ჩვენ ვეცდებით დროგამოშვებით დაუბრუნდეთ იმ საკითხს და გამოვარკვიოთ ადგილი, რომელიც ქართველმა ქალმა უნდა კონკრეტულად დაიკავოს და ამ მხრივ სრულ ქვეყნარტებასა ბრძანებდა ქალბატონი „ბაბო“, რომ ჩვენი პრესა მარტო გაკვირთ

წამოისვრის სიტყვებს ქალის რუსულ ტიტინზედ, „ქართველ კალების“ გადაგვარებაზედ და არც ერთ ნამდვილ საშუალებას არ აღნიშნავს, არც ერთ მიზანს არ უსახავს თანამედროვე ქალს და ანგარიშს კი სასტიკსა სთხოვს.

რ. გ.

ჩვენ „საზოგადოებათა“ მიმოხილვა

წარსულ წერილში (იხ. № 1) შევეხეთ იმ საზოგადოებათ, რომელნიც უმთავრესად მოზარდ თაობას ემსახურებიან, მაგრამ სხვა საზოგადოებანიც არ არიან მოკლებულნი დიდ კულტურულ მნიშვნელობას.

გონების განვითარებას და უმთავრესად კი სწავლა-ცოდნისადმი დაინტერესებას დიდად ხელს უწყობს მაგ. შესაფერად მოწყობილი წარმოდგენების მართვა — თეატრი; დღევანდლამდე ჩვენი თეატრი თავის მარცხს სულ ნივთიერ უილაჯობას აბრალებდა; წელს მისი ნივთიერი მდგომარეობა ბევრად გაუმჯობესდა თავ. აზ. - მიერ ქართულ თეატრის დრამატიულ საზოგადოებისათვის მეტად ხელსაყრელ პირობებში დათმობით, რამაც თეატრს უზრუნველ ყოფა მიანიჭა. ამ გარემოებამ მართლაც თეატრის სვებედზედ კარგი გავლენა იქონია და შედარებით 1912 წ. უკეთესად მოეწყო თეატრის საქმეები. სულ გაიმართა 3 წ. წარმოდგენა; ამათგან ორგინალური პიესა იყო 8, ნათარგმნი — 4. ამას გარდა, ამ წელსვე და არსდა დრამატიული კურსები. მაგრამ, მიუხედავად, ყველა ამისა, მაინც ჩვენს თეატრს ბევრი რამ აკლია, განსაკუთრებით კი მის არტისტებს, რომელთათვისა ჯერ კიდევ ბევრი შრომაა საქირო, რომ მომეტებული წილი მათგანი ნამდვილ არტისტებს დაევაწონ. აგრეთვე აღსანიშნავია, რომ თეატრს ქველმოქმედობით ვერ შეუძლიან დიდი ხანი იცოცხლოს, თუ არ შეეცადა და თავისი საკუთარი წყარო არ გამოიხაზა არსებობისა დღევანდელი მდგომარეობით უნდა ისარგებლონ ჩვენმა თეატრის მესვეურთ და ისეთ ნიადაგზედ დააყენონ, რომ ქველმოქმედება მისთვის საქირო აღარ იყვეს? ერთ ამ საშუალებათ მიგვაჩნია ქარ-თეატრის და ფართე მასის ერთმანეთისადმი მეტი დაახლოვება — შეყვარება.

სწავლა-განათლების შესაფერ კლასობაში ჩასაყენებლად და მის ნორმალურად გასაერტვლებლად ხალხში, საქიროა რომ იგი ეროვნულ სამოსელში იყვეს გახვეული და ემსახურებოდეს ეროვნულ აღორძინებას. ამ უკანასკნელ შემთვევაში დიდი მნიშვნელობა აქვს სამშობლო ისტორიის და მის სიძველეთა ცოდნას, რისთვისაც საქიროა ამ სიძველეთა დაცვა და მათი საშუალებით ზოგიერთ შემთვევაში ისტორიის განმტკიცება.

ამ სიძველეთა დაცვას და ჩვენი ისტორიის შესწავლას ემსახურება ამ ხუთიოდე წლის წინად დაარსებული საისტ. — და საეთნოგრაფიო საზოგადოება მიუხედავად თავის ხანმოკლე არსებობისა ამ საზოგადოებამ ჩვენში დიდი სიმპატია დაიმსახურა და დიდი ნდობაც, რაც მთლად უნდა მიეწეროს მის მეთაურთა ენერგიას და გამჭრიახობას; ეს რომ ასეა ამას ამტკიცებს თვით ამ საზოგადოების დღევანდელი ვითარება:

მუზეუმში არის 922 ხელთნაწერი (ამ რიცხვში კირონის შემოწირულება) 900 — ნივთი, 275 ქსოვილი მხატვრობა დაახლოვებით — 300.

ნაბეჭდი წიგნები იქნება 1104 სახელდობისა (ამ რიცხვში კირონის შემოწირულება) სურათები ალბომები — 42 (პ. ი. თუმანიშვილის ბიბლიოთეკა ცალკე — 2500 წიგნამდე) საქმის კარგად დაყენებამ საზოგადოებას ფულიც აშოვნინა შემოწირულობის სახით, მაგრამ მოთავენი შორს გამჭვრეტლობას იჩენენ და ეხლავე აარსებენ სათადარიგო თანხას, რაც ასე სამაგალითო და შესაბამისა ჩვენი საზოგადოებებისთვის, რომელნიც ქველმოქმედებით სცხოვრობენ და არა ზრუნავენ, რომ ოდესმე თავისი საკუთარი წყარო გაიჩინონ არსებობისა.

კულტურულ-განმანათლებელი ორგანიზაციები თავის თავად ვერას გახდებიან და შესაფერ სარგებ-

ვლ. მესხიშვილი—ჭამლეტის რაღმა.

ლობასაც ვერ მოიტანენ, თუ ეკონომიური ნიადაგი მძლავრი არა აქვთ და სულ ცოტა ეს ორი მხარე ხალხის კეთილდღეობისა კულტურულ განმანათლებელი და ეკონომიური ორგანიზაციები პარარელულად მაინც უნდა ვითარდებოდნენ და მართლაც ჩვენშიაც კულტურულ განმანათლებელ ორგანიზაციების გვერდში ვხედავთ ეკონომიურ ორგანიზაციებსაც. პირველი ალაგი ამ უკანასკნელთა შორის, როგორც თავისი ხანგრძლიობით, ისე თავის შედეგებით ეკუთვნის თბ. ქართულ საადგილმამულო ბანკს. ეს ბანკი უკვე 30 წელიწად მეტია, რაც არსებობს და თუმცა პირდაპირი შედეგები საიმისო ხელსაყრელი არ გამოდგა რაკი ჩვენ მემამულეთ ვერ ისარგებლეს დაგირავებულ მამულებში აღებულ ფულებით შესაფერად, მაგრამ სამაგიეროდ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ მოგებას ბანკისას, რომელიც ასაზრდოებს მთელ ჩვენ დაწესებ-

ბულებათ. წელს, როგორც იმედი აქვთ, გაცილებით დიდი მოგება ექნება, შედარებით შარშანდელთან, მაგრამ ჩვენ ამით არ უნდა დავკმაყოფილდეთ და უნდა ვეცადოთ, რომ ამ ბანკმა შემდეგშიაც ასეთი შემოსავალი მოიტანოს და საერთოდ ეს წყარო არ დაეშრიტოს ქართველს ხალხს, ეს კი მოსალოდნელია, რადგანაც დღეს დღეობით ჩვენი ბანკი მხოლოდ პრივილეგიების წყალობით გვაძლევს შემოსავალს; პრივილეგიები კი ადრე თუ გვიან მოისპობიან, მიეცემა საშუალება კონკურენტს თვით იჩინოს და ჩვენი ბანკიც გაჭირვებაში ჩავარდება. ჩვენი აზრით, ამ გარემოებას დიდი და ამასთან რაც შეიძლება ადრე, ყურადღება უნდა მიექცეს და ვიდრე პრივილეგიებს მოუსპობდნენ, ისეთ ნიადაგზედ დადგეს, რომ შესძლოს შემდეგში კონკურენტის შებრძოლება. სამწუხაროდ, ჩვენი ეგრედ წოდებულ რწმუნებულთ კრებები, ნაკლებ

იწუხებენ თავს ამგვარ სერიოზულ საკითხებზე და უბრალო კინკლაობას არჩევენებისას და წრვილმანებს ანდომებენ დროს. რაც არ ეპატიებათ და მომავალში ისტორია თავის მსჯავრს დასდებს ამგვარ უყურადღებობისა და ფუქსავატობისთვის.

გვაქვს მეორე, სასოფლო-სამეურნეო ორგანიზაცია—სამეურნეო ბანკიც, რომელსაც უფრო უკეთესი იქნება თუ სასოფლო-სამეურნეოს მაგივრად უწოდებენ ქალაქის ქართველ ინტელიგენტთა და მოხელეთა ბანკს, რადგან მთლად ჩვენი ინტელიგენცია და მოხელეები შიგ არიან ჩაგირავებულნი, მაშინ როდესაც ნამდვილ მეურნეებს გლეხებს კარებიდანვე ითხოვენ.

ეკონომიურ ორგანიზაციათა შორის უნდა ჩათვალოს საადგილ-მამულო კომისია, რომელიც უკვე ნ წელია რაც არსებობს და თუ მივიღებთ მხედველობაში მისი არსებობის პირობებს, უნდა ვთქვათ რომ მან პირნათლად შეასრულა თავისი მოვალეობა: ამ ხნის განმავლობაში ხელი შეუწყო ადგილობრივ მცხოვრებლებსაგან 38 - 40 დესეტინა მიწის შექმნას მიუხედავად იმისა რომ კომისიას თავისი მისია ჯერ არ დაუმთავრებია, ლამის არის თავ-

აზ. ეგრედ წოდებულ „ოპოზიციის“ წყალობით სული დალიოს და ასეთი დიდმნიშვნელოვანი საქმე, როგორც არის, „ტერიტორია“, უპატრონო დასტოვოს.

ასეთია ჩვენი კულტურულ განმანათლებელი და ეკონომიური ორგანიზაციები 1912 წლის დამლევს; ეს ორგანიზაციები ცოტად თუ ბევრად აკმაყოფილებდნენ ჩვენ ქართულ ეროვნულ მოთხოვნილებათ, მაგრამ ჩვენი ცხოვრება იმდენად არის ვართლებული დღეს, რომ საჭიროა ახალ მოთხოვნილებათა, ახალ ორგანიზაციების დაარსებით დაკმაყოფილება, ისე არსებულთა გაფართოვება და შესწორება. ჩვენც 1913 წლისთვის უსურვებთ როგორც გამრავლებას ისეთ ორგანიზაციებისას, რომელთაც მიზნად ექნებათ ნამდვილი ქართული მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, ისე იმ ნაკლის გასწორებას, რომელიც აღნიშნული იყო არსებულ ორგანიზაციებში.

სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების შესახებ ცალკე წერილი გვექნება.

მროველი.

პროფ. გრედესკულის ლექციები

„ეროვნული საკითხი დასავლეთზე და ჩვენში“ და „ინტელიგენცია და მისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა“ აი ის ორი თემა, რომელსაც შეეხო პროფ. გრედესკული.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ თემები მეტად ფართოა, რომ თითო ლექციით ყოველმხრივ მათი განხილვა შესაძლო იყოს, მაგრამ ბატ. გრედესკულმა მშვენიერად დაასურათა ის მხარეები, რომელთაც შეეხო. განსაკუთრებით საინტერესო იყო პირველი ლექცია:

ჯერ განაცალკევა ორი ცნება: მოდგმა (раса) და ეროვნება. პირველი არის წმინდა ფიზიკური, ხოლო მეორე—სულიერი და შეიცავს კულტურულ-ფსიხოლოგიურ მოვლენათ, რომელნიც აერთებენ ადამიანთა ამა თუ იმ ჯგუფს, ამოქმედებენ ერთი გრძობით, ჰქმნიან თვით-შეგნებას და, ერთ ბედში ჩავარდნილს, აწებებენ კულტურულ პიროვნებად. ამას ხელს უწყობენ როგორც გარეშე პირობანი (ომი და კავშირი სხვა ერებთან), ისე შინაგანი განცდანი (რევოლიუციები, გადასახლებანი და სხ.)

აგრეთვე ცალკე პიროვნებათა საქმენი, რომელნიც შეადგენენ სიამაყეს ჯგუფისას ერთის მხრით და მეორეს მხრით გამომსახველნი არიან ამ ჯგუფის განსაკუთრებულ თვისებათა. (მაგ. ბისმარკი ნამდვილი გერმანელია და ტოლსტოი—რუსი).

ყველა ამასთან, ეროვნული გრძობა შეიცავს როგორც ალტრუიზმს ისე ეგოიზმს. პირველი არის განვითარებული—დედის გრძობიდან, რომელიც თანდათანობით გადადის ჯერ ოჯახზედ, შემდეგ თემზედ და ბოლოს ერზედ. მეორე განიცდის ასეთსავე ევოლიუციას, მხოლოდ მიმართულია სხვა ჯგუფებისაგან თავის დაცვაზედ.

ამ გვარად, როგორც ხედავთ, გრედესკული ცნება — „ეროვნებას“ ჰმარტავს, როგორც განსაკუთრებით კულტურულ-ფსიხოლოგიურს მოვლენას და, რადგან სრულიად არ შეეხო ეროვნების სხვა მხარეებს (იქნება მეორე ხარისხოვანთაც — ტერიტორიას, საერთო ისტორიას, ენას ხასიათს და სხ.)— მისი განმარტება თამამად შეიძლება მივაწეროთ ყო-

ველ ადამიანურ ჯგუფს, რაც უნდა პატარა იყოს, იქნება იგი ოჯახი, თემი თუ სხვა რამ ჯგუფი.

ამის შემდეგ, რაკი დაადასტურა, რომ ეროვნება თავისთავად შეიცავს დადებით და კეთილ მხარეებს, გადავიდა ეროვნების და კაცობრობის შეფარდებაზედ. იღუა ეროვნებისა არ ეწინააღმდეგება საკაცობრიო იღუას; პირიქით, როგორც ცალკე პიროვნებანი, რაც უფრო მდიდარნი არიან ბუნებით, მით უკეთეს ერსა ჰქმნიან, ისე ცალკე ერები, რომელნიც რაიმე გარკვეულ იღუის მტარებელნი არიან — საუკეთესო შემადგენელი ნაწილები იქნებიან კაცობრიობისა.

და რომ ერები საზოგადოთ არ აითქვიფებიან ერთგვარ მასაში, ამის მაჩვენებელია იგივე ერი, შემდგარი ბევრ სხვა და სხვანაირ ინდივიდუუმებისაგან.

ესეთი თეორული გარმონია, სინამდვილეში ბევრ წინააღმდეგობას განიცდის: ალტრუიზმი თავისიანებისათვის, ასაზრდოებს სიმძულვარეს უტხოვლებისადმი და აქედან იბადება შეტაკება ომიანობა, რაც თავის მხრივ ჰქმნის სახელმწიფოებრივ წესწყობილების აუცილებლობას: სახელმწიფო — შეილია ომიანობისა. სახელმწიფო რომ ღონიერი იყვეს საზღვრებზედ, სჭირია სიმშვიდე საკუთარ ფარგლებში, რის დასამყარებლად სახელმწიფოსა აქვს ისევე ძალდატანებითი საშუალებანი, რადგან „ბუნება ადამიანთა სრული არ არის“.

ამის გარდა, სახელმწიფონი, თავის ისტორიაში ბევრს ცვლილებას განიცდიან და მათი შემადგენლობაც ცვალებადია. ხან ერთეროვნულია (однонационально) და ხან რამდენიმე ეროვნება ექცევა შიგა, ნებაყოფლობით თუ ძალით და დაპყრობით. ერთეროვნულ სახელმწიფოში ეროვნული საკითხი არ იბადება (?) და მხოლოდ სხვა და სხვა ერისაგან შექმდვარ სახელმწიფოში განსაკუთრებულ მწვავე ხასიათს იღებს. სხვა და სხვა სახელმწიფონი სხვა და სხვანაირად სწყვეტდნენ ამ საკითხს. წინად, დამორჩილებულ ერს პირად მონობას არგუნებდნენ, ან ხარკს ადებდნენ, მაგრამ ესეთი მდგომარეობა სახელმწიფოს უჩენდა შინაურ მტრებს, რომელნიც გაჰირობის დროს ყოველთვის სკდილობდნენ განთავისუფლებას და ბატონების განადგურებას. შემდეგ გაიმარჯვა პრინციპმა, რომ შემოერთებული ერები უნდა აითქვიფნენ მთავარ ერში, ანუ ასიმილიაციის გზას დაადგნენ. ასე იყო ინგლისში, გერმანიაში, ავსტრიაში და რუსეთიც ამ პოლიტიკას ადგას.

მაგრამ, ისტორიამ დაამტკიცა, რომ ძალდატანებით გარკვეული ეროვნების მოსპობა შეუძლებელია, თუ არ ფიზიკურად ამოწყვეტით და რადგან ეს ჩვენ დროს შეუძლებელია, სახელმწიფონი თვითონ იჩენენ თავის მტრებსა და რამდენადაც მტეს სდევნიან, მით უფრო სასტიკ და ავადმყოფურ ეროვნულ გრძობას ეხეთქებიან.

ეს კი სახელმწიფოს სიძლიერისათვის მეტად საშიში მოვლენაა. ამიტომ ევროპაში, ნამეტნავად ინგლისი, სულ სხვა გზას დაადგა, აღიარა ფართო ავტონომიური პრინციპი და ამით ისე გაძლიერდა, რომ ერთერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ ითვლება. ამავე გზას, ანუ უკეთეს — ფედერატიულს უნდა დაადგეს ავსტრო-უნგრეთიც. მეორე მხრით, მახლობელმა ამბებმა ოსმალეთის პოლიტიკა დაამსხვრიეს, რადგან იგი სკდილობდა არაფითარი შეღავათი არ მიეცა სხვა და სხვა მოსახლე ერისათვის.

საუბედუროდ, რუსეთიც ამ პოლიტიკას ადგია და რუსიფიკაცია პრინციპად არის აღიარებული. რომ ეს დიდი შეცდომაა, ნათლად გვიმტკიცებს პოლონეთის მდგომარეობა, საცა ეროვნული საკითხი და გრძობა ავადმყოფურ ციებ-ცხელებას განიცდის.

ამ გვარად, გაერთფეროვნება, არ აღწევს მიზანს და სახელმწიფოებრივი ინტერესები მოითხოვენ ერთა შინაგან თანხმობას და ამისათვის ერებს დიდი შეღავათი უნდა მიეცეს; იქ კი, საცა ერი გარკვეულ კულტურის მტარებელია და მოითხოვს ავტონომიას, ეს ავტონომია უნდა მიენიქოს, რადგან მაშინ იგი უფრო მიეტანება საერთო სახელმწიფო-სამშობლოს, დაიცავს თავისებურ კულტურის სიმშვენიერეს და ჯანსაღობას და მშვიდად იმოქმედებს დანარჩენ ერებთან. უკეთ შეიგნებს ეროვნულ და სახელმწიფო ინტერესების შეფარდებას.

აქედან იწყობა სახელმწიფოს სიძლიერე, რომლის საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს ინგლისი, ღონიერი მექანიკურადაც და კულტურული ერთობის შეგნებით. კანადა, ავსტრალია და სხვა კოლონიები — დიდს ერთკულებას და შემწეობას აძლევენ თავის მეტროპოლიას. ჩრდილოეთ-ამერიკის შეერთებული შტატები, ავსტრო-უნგრეთის სახელმწიფო და სხ. საუკეთესოდ ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით, მხოლოდ კეთილმზრუნველობა შემავრთებელ ნაწილებზედ — და ეროვნებათა მიმართ — ერთად ერთი გონიერი პოლიტიკა არის. მხოლოდ ესა ჰქმნის ჯანსაღ სახელმწიფოებრივ ორგანიზმს.

ერთად ერთი მოსახრება, რომელსაც შეუძლიან შიში გამოიწვიოს გაბატონებულ ერში,— რომ განთავისუფლებული ერები, როგორც კულტურით უფრო მაღლა მდგომნი, თვითონ გაბატონდებიან სახელმწიფოში,— რუსეთისვის არ გამოდგება, რადგან რუსის ხალხი თავის შემოერთებულ ერებს კულტურით არასოდეს არ ჩამოუვარდება. რუსის კულტურა, რომ სხვისაზედ დაბლა იდგეს, მაშინ არც ძალდატანება გვიხსნიდა, რის მაგალ თა ჩვენ თვალწინ არის ოსმალეთის სახით: უფრო უღონო, მაგრამ კულტუროსანმა ერებმა დაანგრის იგი.

რუსეთის მთავრობაც მოვალეა ღირსეულად გადასჭრას ეროვნული საკითხი, თუ არა სურს დიდი რუსეთისაგან მხოლოდ ველიკოროსია დარჩეს (ВМѣсто Великой Россіи только Великороссія).

ეხლა კი რუსეთში ორი პირველყოფილი პრინციპია გამეფებული ეროვნებათა შესახებ: მონობა ებრაელთათვის და რუსიფიკაცია დანარჩენებისათვის — ამით ნამეტნავად ამწვავებენ პოლონეთს, რომლის მუდმივი დაუცხრომლობა ისეთ რეაქციონურ პოლიტიკოსებშია კი, როგორიც იყო იმპერატორი ნიკოლოზ I და პუბლიცისტი მენშიკოვი, იწვევდნენ მხოლოდ ერთ აზრს: უნდა გავთავისუფლდეთ პოლონეთისაგან, ე. ი. მივცეთ სრული განცალკევების უფლებაო, რომ რუსეთი გაღონიერდესო.

ჩვენი კულტურული ძალა იმდენად მაღლა სდგას, რომ არავისაგან მოვლა-პატრონობა (ოპეკა) არა გვჭირია, მარამ ჩვენი უბედურება იმაშია, რომ 50 წლით ჩამორჩენილები ვართ ყველა სხვა სახელ-

მწიფოსა; თუმცა აქაც თავისუფლების გზაზედ შევდექით მანიფესტის წყალობით. და რადგან თვით 1905 წელსაც კი, როცა ყველაზედ მეტად უნდა გამოჩენილიყო ეროვნული მისწრაფებანი, არსად არ აღმოჩნდა სეპარატიზმი — ეს იმის მაჩვენებელია, რომ რუსეთის მოსახლე ერებს არცა სწადიათ განცალკევება ჩვენგან; პირიქით იმ დროს ყველა ერები ერთმანეთს ძმობას უცხადებდნენ და ერთ სამშობლოს ეტანებოდნენ. ამიტომ მე მგონია, რომ ფედერაცია რუსეთში არ გამოდგებოდა, რადგან გაბატონებული ერი მეტად დიდია სხვებთან შედარებით და ავტონომიური წესწყობილება კი ყველა გამორკვეულ ეროვნებას უნდა მიეცეს უსათუოდ.

მ გრამ ბატონმა გრედესკულმა რამდენჯერმე წამოაყენა „გარკვეულ ეროვნულ შემეცნებასთან ერთად ეთნოგრაფიული მასალაც“, ე. ი. ისეთი ერები, რომელნიც ჯერ არ გამორკვეულან, ან არ წამოუყენებიათ გარკვეული მოთხოვნილებანი.

რამდენადაც პოლონეთისათვის გარკვეულად და მკაფიოდ სწყვეტდა საკითხს, იმდენად სხვა ერებს აფუჩჩებდა და ... „ეთნოგრაფიულ მასალად“ აცხადებდა თითქმის. მაინც და მაინც ეს „ეთნოგრაფიული მასალა“ ისეთი გაურკვეველი ცნებაა, რომ სურვილისამებრ, დახელოვნებულ პოლიტიკოსს შეუძლიან შიგ მოათავსოს მთელი იმპერიის ეროვნებანი.

დამსწრე.

P. S. მეორე ლექციაზედ შემდეგ.

ჩ ვ ე ნ ი თ ა ვ ა დ - ა ზ ნ ა უ რ ო ბ ა

I.

ერთობ დაქვეითებული და დაბეჩავებულია ჩვენი ქვეყანა...

ჩვენი ბედი ჩვენ ხელთ არ არის.

ჩვენს მიწა-წყალს აქა-იქ სხვები ეპატრონებიან.

ხელიდან გვართმევენ იმას, რაც მამა-პაპას შეუძენია, ჩვენთვის გადმოჰყვია.

მათის ნაამაგართ სხვები ხარობენ, სხვები მდიდრდებიან.

ჩვენ-კი...

დღითი-დღე უკან-უკან მივდივართ, უფრო და უფრო ვლარიბდებით, დღეს იმას ვკარგავთ, რაც გუშინა გვქონდა, ხვალ ისიც გამოგვეცლება ხელიდან, რაც დღეს ისევ ჩვენად გავგაჩნია...

ერთობ საშიშ მდგომარეობაში ვიპყოფებით.

გადაგვარების გზას ვადგევართ.

თუ რამე გვიხსნის, მარტო თვითმოქმედება, შრომა და მხნეობა. უამისოდ კი საბოლოოდ გადავგვარდებით, დაქვეითდებით, მოვისპობით, როგორც ერი.

უნდა ყოველი ღონე ვიღონოთ, რათა ჩვენი ეროვნული ცხოვრება გავაძლიეროთ, საღი რეალური ეროვნული ჯეგმა გამოვნახოთ, მას დავადგეთ, მტკიცეთ გავატაროთ ჩვენს ცხოვრებაში, თვითეულ ჩვენს ნამოქმედარში.

მარტო მაღალ-მაღალი იდეალები, ზე-აფრენა,

სადღესო კითხვების უყურადღებოდ დატოვება ვერას გვიშველის, ფონს ვერ გაგვიყვანს, თუ პირველ ყოვლისა მაგარ ნიადაგზე არ დავდებთ, სადღესო კულტურულ საქმიანობას არ მივყავით ხელი. ეს საქმიანობა კი მოითხოვს, პირველ ყოვლისა, უკვე არსებულ ეროვნულ ორგანიზაციების დაცვას, მათს გამძაფრებას, გაფართოვებას, მათში დაუღალავ შრომის გაჩაღებას, ახალ ორგანიზაციების შექმნას და განვითარებას.

საითაც უნდა გავიხედ-გამოვიხედოთ, სწორედ ასეთს ლტოლვილებას ვხედავთ დღესა. შორს რომ არ წავიდეთ, მოვიგონოთ სომეხ-გრიგორიანთა ეკლესია, ის უაღრესი ყურადღება, რომლითაც ეკიდება მას მთელი სომხის საზოგადოება: ყმაწვილი და მოხუცი, მდიდარი და ღარიბი, ქალი და ვაჟი, მემარჯვენე და მემარცხენე ერთნაირად გულმოდგინედ ეკიდებიან თავიანთ ეკლესიას, მიიღებიან მისკენ **განურჩევლად სარწმუნოებრივის რწმენისაც** კი: ხშირად შეხვედებით ურწმუნო, ატეისტ სომეხსა, რომელიც თავის წმიდა მოვალეობათა სთვლის კათოლიკოსის არჩევნებში მონაწილეობა მიიღოს, ხმა მისცეს ისეთს კანდიდატს, რომელიც უფრო შეეფერება მას თავის **საზოგადოებრივ-პოლიტიკურს პირისახით**. ეს იმიტომ ხდება, რომ თვითოეული სომეხი უცქერის თავის ეკლესიას არა როგორც სარწმუნოებრივს, არამედ პირველ ყოვლისა **როგორც ეროვნულს დაწესებულებას**, ჰგონობს, რომ რაც უფრო ძლიერად სცემს მჯჯა ამ დაწესებულებისა, მით უფრო გაძლიერდება მთელი ერი, თვითეული მისი წარმომადგენელი.

ჩვენ ქართველებს, ამ მხრივ დიდი დანაშაული მიგვიძღვის სამშობლოს წინაშე. ჩვენს ეროვნულ დაწესებულებებს ჯეროვან ყურადღებას არ ვაქცევთ არ ვაფასებთ, მათი სვე-ბედი მაინც და მაინც დიდად არ გვანტერესებს, ძალიან ცოტას ვშრომობთ მათის განვითარებისათვის, გაძლიერებისათვის... თითქმის არც ერთი ეროვნულ-კულტურული დაწესებულება ისე არა მოქმედობს, როგორც უნდა მოქმედობდეს, თითქმის ყველგან წევრები საოცარ დაუღვერობას იჩენენ...

მაგალითების დასახელება შორს წავგიყვანდა და არც ისე საჭიროა: ნათქვამი ასრევ ცხადია, ცხადზე უცხადესია. ამიტომ ჯერ-ჯერობით ნათქვამი ვიკმაროთ და შევუდგეთ ერთ-ერთ მთავარ და ძლიერ ქართულ ეროვნულ დაწესებულებას, თავად-აზნაურობის ორგანიზაციის მოქმედების განხილვას, მისი მნიშვნელობის გამორკვევას.

ეს მნიშვნელობა ჯერ თითქმის მთლად გამოურკვეველია ფართო საზოგადოების თვალში. ხშირად, ძალიან ხშირად, შეხვედებით ისეთს ადამიანს, რომელსაც ვერც-კი გაურჩევია ერთმანეთში ორი ისეთი სხვა და სხვა ცნება, როგორცაა, ერთის მხრივ, **თავად-აზნაურობა, როგორც საორგანიზაციო ერთეული**, მეორე მხრით-კი ესა თუ ის **კერძო თავადი ან აზნაური**. ამის დაკვალად ხშირად ისეთს რასმე იტყვიან-ხოლმე თავად-აზნაურობაზე, როგორც ორგანიზაციაზე, რაც მხოლოდ თვითოეულ რომელსავე თავადზე ან აზნაურზე თუ ითქმის...

ვგონებ, მეტია იმის მტკიცება, რომ ასეთი აზროვნება დიდად შემცდარია, რომ ის უკეთეს შემთხვევაში დაუღვერობის და უცოდინარობის შედეგია, რომ თავად-აზნაურობას, როგორც ერთეულს, არ შეიძლება მოვახვიოთ კისერზე ცოდო რომელიმე კერძო აზნაურისა - სწორედ ისე, როგორც, მაგალითად, მთელს სტუდენტობას ვერ მოვახვევთ კისერზე ერთ რომელიმე გადაგვარებულის ცოდვებს. და თუ, ვიმეორებ, რომელიმე თავადმა ივანემ ან აზნაურმა პეტრემ მაგალითად გლეხაკობა დააწიოკა ან უზნეო რამ ჩაიდინა, არავის უფლება არა აქვს სთქვას: აი რას წარმოადგენს ჩვენი თავად-აზნაურობა!

ვისაც თავად-აზნაურობაზე, როგორც ორგანიზაციაზე უნდა მსჯელობა, უნდა გაეცნოს მის სხვა და სხვა ორგანოთა მოქმედებას, განიხილოს საზოგადო კრებების დადგენილებანი, დებუტატთა საკრებულოს ოქმები, კერძო კომისიების ნაწარმოებნი და მხოლოდ ამ გზით ნაშოვნ მასალით ისარგებლოს, მხოლოდ ამ მასალის და მორიდებით გამოიყვანოს ესა თუ ის დასკვნები.

ქვემოთ ჩვენ ვეცდებით გავეცნოთ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობის მოქმედებას, მის კულტურულ როლს, ქართლ-კახეთის და კერძოდ მთელის საქართველოს ცხოვრებაში. ვეცდებით გამოვარკვიოთ, თუ რა გაუკეთებია ჩვენს თავად-აზნაურობას, რა შეუძენია სამშობლო ქვეყნისათვის, რა ნაკლი აქვს მისს მოქმედებას, რა მხრივ სჭირია მას გაფართოვება, გაძლიერება.

(შემდეგი იქნება).

შეუპოვარი,

ღია ბარათი კრიკოლ დიასპიძეს

გ. დიასპიძემ მე და სონდულაშვილის ცილის მწა-
მებლობა დაგვწამა. აღმანს მართლა დაკარგული უნდა
ჭქონდეს ზოგიერთი შეშინებანი, რომ უფლად პატიო-
სანს და უველასკან ბავშობიდანვე „არისტიდაო“ წოდე-
ბულ სონდულაშვილს ცილის წამება დაბრალოს და ისიც
უბრალე ფაქტიურ შენიშვნისათვის, რომელიც მან მოათა-
ვსა „სახ.გაზეთში“, ზასუხად ჩვენი წერილისა, სცდა პა-
ტივრემულეთოგრაფიულ სსზოგადოების მოქმედებას ბა-
ტონ დიასპიძის წყალობით შივაწერეთ დემონსტრაცი-
ული ხასიათი.

მაგრამ ვინ მისცა ბატონ დიასპიძეს იმდენი მისა-
ზრების უნარი, რომ გააჩნოს ერთმანეთში ფაქტიური
შენიშვნა სონდულაშვილისა (სახ. გაზეთში) და სამარ-
თლანი მსჯავრი ჩვენი უუნაღისა „თემისა“ ჯ „ზაკ.რე-
ჩის“ საქციელის შესახებ. ჩვენ გვიკვირს, რომ სონდულ-
აშვილმა სამართალში გაიწვიო გ. დიასპიძე: განა ავად-
მუთფსაც მოეთხოვება სამართალი? და აკი ვერც გაბედა
დაავადებულმა დიასპიძემ და არ გაჭკვია სამართალში.
სხვა დონისიძებანი კი ახლა ექიმთ უშურათ ხელთა.

რ. გაბაშვილი.

მთავარი ამბები 1912 წლისა

(კახეთის რკინის გზის დაგვირგვინება)

ს ა ზ ე ი მ ო ქ ო რ წ ი ლ ი

მამა (ბიუროკრატი) და **დედა** (რუსეთ-აზიის ბანკი): ჩვენი ძვირფასო შვილებო, არტემ და პაულინა, სიხარულით გილოცავთ დიდებულ შეერთების წუთს. გამრავლდით, ვითარცა აბრამი .. მიეცით ქვეყანას თქვენისთანა სახელოვანი მამულიშვილნი. ღმერთსა ვსთხოვთ თქვენ მშვიდობიან და საჩქარო მგზავრობას .. შორეულ ინდოეთში.

მეგვარეები (ქმანი ა. და გ. დიასპიძენი): შეხეთ, როგორა შენის ჩვენი უმანკო პაულინა, თითქო ჩვენგან ესწავლოს...

პაულები (გ. გვაზავა და კ. თუმანიშვილი, ერთმანეთს მუჯღუგუნსა ჭკვრებს): **გვაზავა**: შენ ეი, კოწახურო, რატომ ეგრე იტენავ ჯიბეებს, ლამის პაულინა ბოლო დაგლეჯილი დასტოვო.

კ. თუმანიშვილი: შენ უბეებიც გაგიტენია და მე რას მედავები. (თვალს ჩაუკრავს) პაულინა „კეთილი“ ქალია, წინანდელი თავისი კაბებიც ჩვენ დაგვირიგა და არც ეხლა ესმის რას ჩავდივართ

რედაქტორ-გამომცემელი რ. გაბაშვილი